

AL MEER DAN 40 JAAR EEN KUNST OP ZICH

Donderdag 15 februari 2024 – 20:15 uur

MATANGI QUARTET *OUTCAST*

Maria-Paula Majoor – viool
Sedna Heizman – viool
Karsten Kleijer – altviool
Arno van der Vuurst – cello

Programma

Alfred Schnittke Strijkkwartet no.3
Valentin Silvestrov Strijkkwartet no.1

Pauze

Dmitri Sjostakovitsj Adagio & Allegretto (Elegy & Polka)
Dmitri Sjostakovitsj Strijkkwartet no.8 in C minor op. 110

In dit programma, dat onder de titel ***Outcast - Steun voor muzikale vrijheid*** ook als album verscheen, brengt het Matangi Quartet een ode aan de muzikale dwarsliggers en buitenstaanders: drie Sovjet-Russische componisten die muziek schreven die gevaarlijk indruiste tegen de smaak van het regime waaronder zij leefden. Met hun werk, dat als 'avantgardistisch' of 'westers' werd aangemerkt, staken zij hun nek uit en riskeerden daarmee hun carrière of - in het geval van Dmitri Sjostakovitsj onder Stalin - zelfs de persoonlijke vrijheid. Zo had Sjostakovitsj een gepakte koffer klaarstaan voor het geval hij door de KGB zou worden opgepakt. Ook Alfred Schnittke werd door zijn eigen overheid danig dwarsgezet; zijn werk werd met argusogen bekeken en uitvoeringen werden regelmatig gedwarsboomd.

De Oekraïense componist Valentin Silvestrov staat, naast zijn muzikale oeuvre, bekend om zijn politieke engagement tegenover de machthebbers van de voormalige Sovjet-Unie en het huidige Rusland. Matangi Quartet is vurig pleitbezorger van Silvestrovs muziek en heeft een bijzondere persoonlijke en muzikale band met hem opgebouwd. In 2017 was hij Artist in Residence van Matangi's eigen (Un)heard Music Festival.

TOELICHTING:

Alfred Schnittke (1934-1998): Strijkkwartet no. 3

Alfred Schnittke's 'polystilistische' *Derde Strijkkwartet* uit 1983 verbrijzelt de klassieke normen van evenwicht, zuiverheid en volmaaktheid binnen de eerste minuut. Er klinken flarden muziek uit andere tijden - Orlando de Lassus' *Stabat Mater* (na 1500), Beethovens *Grosse Fuge voor Strijkkwartet, Op. 133* (1825) en Sjostakovitsj' muzikale handtekening *D-Es-C-B* (gebaseerd op zijn initialen, in de Duitse notatie D-S-C-H, vandaar D. SCHOstakovitsj), die hij voor het eerst gebruikte in zijn *Vijfde Strijkkwartet* uit 1952. Schnittke neemt deze drie muzikale modules uit ongelijksoortige tradities die een half millennium doorkruisen en plaatst ze direct achter elkaar, om vervolgens de draad te laten knappen en alles op de grond te laten vallen.

En toch is wat Schnittke met deze historische flarden doet niet alleen expressief, maar ook buitengewoon vindingrijk, ingewikkeld en met elkaar verbonden. Uiteindelijk laat Schnittke zelfs zien dat de cellen van Lassus, Beethoven en Sjostakovitsj met elkaar verweven zijn, waarbij de een zich overgeeft aan de ander door middel van vloeiende transformaties en zich ontwikkelende variaties. Met name in het tweede deel *Agitato* is bijna elke noot, figuur en expressief gebaar afgeleid van de hoofdmotieven en dus verbonden met het hele deel en het hele kwartet. En zelfs als dit *Agitato* zichzelf onvermijdelijk richting catastrofe slingert, volgt het een strikt sonatevormig plan ABA (expositie van materiaal – ontwikkeling - terugkeer van expositie). In zijn structuur doet dit deel denken aan het *Allegro con brio* van Beethovens *Vijfde Symfonie*. Zo ook keert het treurige laatste deel *Pesante* terug naar de bonte scherven van het eerste deel en ontwikkelt deze tot een vooral lachwekkende klaagzang, waarmee het hele *Derde strijkkwartet* tot een hoogtepunt en afsluiting wordt gebracht. Het kwartet als geheel weerspiegelt dus de ABA-vorm van het middendeel.

Maar de ondanks zichzelf toegepaste klassieke vorm, die de muziek stevig bij elkaar houdt, bereikt in expressieve zin het tegenovergestelde. De emotionele inhoud valt voortdurend uit elkaar en is afwisselend verward, manisch, hysterisch, depressief, bitter en volkomen wanhopig. En hoewel het kwartet motivisch zo eenvormig en gesloten is, omarmt het tegelijkertijd een overweldigend aantal muzikale en buitenmuzikale bronnen, waaronder de hele strijkkwartettraditie (van Franz Josef Haydn tot Beethoven tot Alban Berg en Béla Bartók) en het idee van het strijkkwartet als artistieke bekentenis. Immers, ten tijde van hun respectievelijk geciteerde kwartetten waren Beethoven en Sjostakovitsj allebei volkomen geïsoleerde scheppers, de een door doofheid en de ander door politieke dissidentie. Het paradoxale klassieke polystilisme van Schnittke's *Derde Kwartet* verrast door de onopgeloste spanning van deze tegenpolen, de overgang van grote kunst naar wrakhout en weer terug naar grote kunst.

Valentin Silvestrov (1937): Strijkkwartet no. 1

De hedendaagse Oekraïense componist Valentin Silvestrov heeft minstens drie strijkkwartetten geschreven. Silvestrov begon modern te componeren in de jaren zestig, maar heeft sindsdien verschillende stijlen doorlopen.

Het *Eerste Kwartet* uit 1974 bestaat uit één deel. Het opent op een ambiente, bijna spirituele manier, met een orgelachtig geluid en een dreunende begeleiding. Vage melodieën worden verkend en de gevoelsdiepte is enorm; het zou muziek van Arvo Pärt kunnen zijn. De eerste viool domineert het geluid, terwijl het ensemble een sierlijke achtergrond vormt. Er heerst harmonie en de viool reageert op de veranderingen. Geleidelijk komt de tweede viool in het spel, met een hardnekkig, vragend motief, terwijl hij op andere momenten reageert op de uitingen van de eerste viool. Herhaalde melodische frasen geven vorm aan de muziek, terwijl ze toch een zacht gevoel behouden. Af en toe neemt de eerste viool een ruwe, uitgehouwen toon aan. Bij één zo'n gelegenheid verandert de stemming en wordt de dreun beëindigd, terwijl de individuele instrumenten zich vrijer beginnen te uiten.

Deze melodische vrijheid wordt afgewisseld met rustige passages; de cello en altviool bieden licht abstracte, indringende lijnen. Geleidelijk verdwijnt de impuls en speelt de eerste viool spaarzame, spookachtige lijnen over zachte, ritmische stuwingen van het ensemble. Nu nemen de impulsen toe en doet de eerste viool hoekige uitspraken die je de muziek in trekken. De muziek neemt af in dynamiek en intensiteit, waardoor de twee violen en de cello elk willekeurige, steeds onderbroken uitspraken doen. De eerste viool reageert op een verandering terug naar de openingsstemming en drukt zachte melodieën uit; dit gedeelte klinkt als een gebed en zeer verleidelijk. Lange cellotonen resoneren in de verte, om vervolgens willekeurig terug te keren – de luisteraar achterlatend met slechts één viool. Een aangehouden griezelig akkoord besluit het stuk.

Dmitri Sjostakovitsj (1906-1975): Adagio & Allegretto (Elegy & Polka) & Strijkkwartet no. 8 in c op. 110

Het Achtste strijkkwartet uit 1960 van Sjostakovitsj behoort tot zijn meest intieme werken. Het werk werd geschreven in Dresden, waar de componist de puinhopen van de bombardementen van de geallieerden zag toen hij daar was voor het schrijven van muziek voor de film *Five Days, Five Nights*, een gezamenlijk project van Sovjet- en Oost-Duitse filmmakers over het bombardement op Dresden in de Tweede Wereldoorlog. Sjostakovitsj was net met tegenzin lid geworden van de Communistische Partij. Volgens de partituur is het werk opgedragen 'aan de slachtoffers van het fascisme en de oorlog', maar zijn zoon Maxim interpreteert dit als een verwijzing naar de slachtoffers van alle totalitarisme, terwijl zijn dochter Galina zegt dat hij het aan zichzelf opdroeg en dat de gepubliceerde opdracht was opgelegd door de Sovjetautoriteiten. Een vriend van Sjostakovitsj, Lev Lebedinski, zei dat hij het werk zag als zijn grafschrift en dat hij van plan was om rond deze tijd zelfmoord te plegen. Peter J. Rabinowitz heeft gewezen op verkapte verwijzingen naar Richard Strauss' *Metamorphosen* in het *Achtste Strijkkwartet*.

Het vijfdelige stuk ging in 1960 in Leningrad in première met het Beethoven Quartet. In de programmatoelichting bij de opname door het Borodin Kwartet uit 1962 schrijft muziekcriticus Erik Smith: 'Het Borodin Kwartet speelde dit werk voor de componist in zijn huis in Moskou, in de hoop op zijn kritiek. Maar Sjostakovitsj, overweldigd door deze prachtige realisatie van zijn meest persoonlijke gevoelens, begroef zijn hoofd in zijn handen en hilde. Toen ze klaar waren met spelen, pakten de vier musici stilletjes hun instrumenten in en verdwenen uit de kamer.'

Het eerste deel, het *Largo*, opent met het DSCH-motief - Sjostakovitsj' muzikale handtekening. Dit thema is ook te horen in zijn *Celloconcert nr. 1*, *Symfonie nr. 10*, *Vioolconcert nr. 1*, *Symfonie nr. 15* en *Pianosonate nr. 2*. Het motief wordt in elk deel van dit kwartet gebruikt en vormt de basis van het snellere thema van het derde deel. Het werk zit vol citaten uit andere stukken van Sjostakovitsj: het eerste deel citeert zijn *Symfonie nr. 1* en *Symfonie nr. 5*; het tweede deel, *Allegro molto*, gebruikt een Joods thema dat Sjostakovitsj voor het eerst gebruikte in zijn *Pianotrio nr. 2*; het derde deel, *Allegretto*, citeert het *Celloconcert nr. 1*; en het vierde deel, *Largo*, citeert het 19de -eeuwse revolutionaire lied 'Gekweld door smartelijke slavernij' en de aria 'Seryozha, mijn liefde' uit Sjostakovitsj' opera *Lady Macbeth van het Mtsensk District*. Het vijfde deel, eveneens *Largo*, bevat een spel op een ander motief uit *Lady Macbeth*.

Rudolf Barshai transcribeerde het kwartet voor strijkorkest, in welke versie het bekend staat als *Chamber Symphony in C minor, Op. 110a*, Boris Giltburg bewerkte het kwartet voor piano solo. Andere bewerkingen zijn Lucas Drew's *Sinfonia* voor strijkorkest en Abram Stasevich's *Sinfonietta voor strijkorkest en pauken*.

Sjostakovitsj schreef zijn droevig gestemde *Adagio* en quasi-komische *Allegretto* (Elegy & Polka) in 1931.

Met dank aan Wenneke Savenije

BIOGRAFIE:

Matangi is een van de meest veelzijdige strijkkwartetsleden, dat dit jaar haar 25-jarig jubileum viert. Vernoemd naar *Matangi*, de Indiase tantra godin die staat voor muziek en kennis, doet het kwartet haar naamgever al vele jaren eer aan. Na een gedegen opleiding onder leiding van Stefan Metz (Orlando Kwartet) en Henk Guitart (Schönberg Kwartet) heeft Matangi zich nooit tot de traditie beperkt. Matangi combineert grote liefde en respect voor de strijkkwartetshistorie met een tomeloze nieuwsgierigheid naar nieuwe muziek en nieuwe vormen. Dit uit zich ook in de samenwerkingspartners: van pianist Severin van Eckardstein en het Quatuor Ebène tot jazzmusici als Eric Vloeimans, Martin Fondse en Wolfert Brederode en zangers als Ruben Hein en Tom McRae. Daarbij bespeelt Matangi niet alleen de traditionele concertzaal, de plek van Matangi is daar waar nieuwsgierigheid, passie en vriendschap is.

Symbolisch hiervoor is het eigen (Un)heard Music Festival, waar Matangi een grote vaste schare liefhebbers jaarlijks verrast met nieuw en nieuw-ontdekte strijkkwartetrepertoire.

Naast zo'n 60 optredens per jaar kent Matangi ook een grote en succesvolle CD-output. De recente cd *Outcast* -met o.a. muziek van Sjostakovitsj en Schnittke- werd door The Gramophone verkozen tot Editor's Choice en genomineerd voor een International Classical Music Award.

Recent maakte het kwartet een wisseling door: Hannelore de Vuyst is de nieuwe violiste nadat in januari 2023 Daniel Torrico Menacho afscheid nam. Vanavond speelt Sedna Heitzman. Het Schnittke kwartet speelde ze met Matangi op haar eindexamen afgelopen mei en het gehele programma *Outcast* tijdens de Matangi Moments in 2023.

Karsten Kleijer – Altviool

Karsten Kleijer kreeg zijn eerste vioollessen op zijn vijfde. In 1999 maakte hij de overstap naar altviool. Hij is medeoprichter van het Matangi Quartet. Hoewel Karsten zich vooral focust op het kwartet is hij voor andere ensembles een graag geziene kamermuziekpartner. Zijn opleiding genoot hij aan de conservatoria van Groningen, Rotterdam en Den Haag en de Nederlandse StrijkKwartet Academie. De altviool van die hij bespeelt is van de Nederlandse bouwer Jan Heefke en stamt uit 1774. De strijkstok is van Lothar Seifert.

Arno van der Vuurst – Cello

Na een aantal omwegen via de viool en de piano kwam Arno op tienjarige leeftijd in aanraking met de cello, wat liefde op het eerste gezicht was. Michiel de Ligt was de eerste basis voor zijn cellocarrière. Daarna vervolgde hij zijn lessen het Conservatorium van Utrecht bij Lenian Benjamins en bij Fred Pot in Den Haag op het Koninklijk Conservatorium. Zijn ambitie om strijkkwartet te spelen, kon hij na zijn studie op professioneel niveau verwezenlijken in Matangi. Hiernaast speelt hij ook graag in orkesten, waar hij uitgedaagd wordt andere vaardigheden te gebruiken. Zijn cello is gemaakt door Jaap Bolink in 2005.

Maria-Paula Majoor – Viool

Dansen en tegelijkertijd muziek maken – toen Maria-Paula zij op vijfjarige leeftijd begon met vioolspelen begon, hield zij vooral van de bewegingen die een violiste maakt. Nu, als professioneel violiste voelt zij tijdens het spelen van een ritme of melodie nog steeds de magie er tegelijkertijd op te kunnen 'dansen'. Zij studeerde aan het Koninklijk Conservatorium Den Haag en aan de Musikhochschule Freiburg. Spelen met Matangi voelt voor haar als thuiskomen. 'Slechts één blik of een klein gebaar is voldoende om elkaar te begrijpen.' Maria-Paula speelt op een Hendrik Jacobs viool die haar ter beschikking is gesteld door het Nationaal Muziekinstrumenten Fonds. Haar strijkstok is gebouwd door Kees van Hemert.

Sedna Heitzman – Viool

Sedna studeerde viool bij Ilona Sie Dhian Ho en altviool bij Liesbeth Steffens aan het Koninklijk Conservatorium Den Haag. Op het Nederlands Vioolconcours won ze in de categorie Davina van Wely de prijs voor de beste uitvoering van de opdrachtcompositie. Sedna is altviolist in het Viride Kwartet, dat in 2018 de tweede prijs in de Nationale Finale van het Prinses Christina Concours won en in 2019 een stipendium van het Kersjes Fonds ontving. Met dit kwartet heeft ze onder meer een paar maal opgetreden in het tv-programma Podium Witteman en live op NPO Radio 4.